

K FORMOVANIU SOVIETSKEJ FEDERÁCIE A VZNIKU ZSSR

Jozef Beňa

I. Teoreticko-metodologické východiská

V. I. Lenin ani KSSZ nevypracovali pred VOSR nejakú schému národno-štátnej výstavby Ruska, resp. jej štátneho zriadenia, za uskutočnenie ktorej by potom bojovali. Nemali rozpracovaný, ani žiaden algoritmus, t. j. schématický postup s konečným počtom presne definovaných krokov, pre riešenie celej veľkej množiny národnostných úloh.¹⁾

Mali však niečo iné, čo bolo predpokladom a prax to verifikovala aj ako záruku, najúčelnejšieho spojenia a optimálneho riešenia, sociálno-triednych, politických a národnostných otázok. Bol to vynikajúci leninský princíp *h i s t o - r i z m u*, jeho dialekticko-materialistická metóda poznania a konania.

Základnými zložkami leninského princípu historizmu v oblasti štátneho zriadenia bola dôsledná obhajoba práva národov na sebaurčenie, ktorej realizačná podoba sa v pláne národnoštátnej výstavby posudzovala, menila, optimalizovala tak, aby v konkrétne-historických podmienkach príslušná forma (federácia, autonómia) bola najúčelnejšia, t. j. najviac zodpovedala dvom kritériám: historickým podmienkam toho alebo iného národa a úlohám revolučného boja.²⁾ Uvedený poznatok je zovšeobecneným záverom, z veľmi intenzívnej diskusie o vzťahu V. I. Lenina k federácii a autonómii, ktorá prebehla v sovietskej literatúre začiatkom 60tich rokov. V tom bol jej zmysel. Nešlo tu o scholasticizmus, citátomániu, či o historické zdokumentovanie výrokov V. I. Lenina (i keď sa

¹⁾ Záver o takticko-utilitaristickom prístupe V. I. Lenina a KSSZ k národnostnej otázke patrí k základným tézám buržoáznej soviétológie (porovnaj napr. J. J. Hazard, I. Shapiro, P. B. Maggs, THE SOVIET LEGAL SYSTEM, New York 1969. „Lenin využil túto nenávisť (proti násilnej cárskej rusifikácii, pozn. J. B.) ako podporu revolúcie voči cárskej autorite. Keď revolúciu vyhrali, musel zaplatiť cenu a dovoliť menšinovým národom, aby sa odtrhli od toho, čo sa nazývalo „žalárom národov“ a aby si vytvorili svoje vlastné nezávislé štáty. ... Poskytnutím slobody veľkým etnickým skupinám, aby si zvolili vlastnú cestu ako nezávislé štáty, Lenin si udržal v rukách veľký tromf, totiž vplyv Komunistickej strany v každej z týchto skupín ... Považoval ju za jednotnú, pomocou čoho Lenin dúfal, priviesť nezávislé štáty naspäť, keď nacionalistické plamene pohasnú a keď im ukážu ekonomické, vojenské a politické výhody spolupráce.“ (s. 29 a 30).

²⁾ *Nacionalnaja politika KPSS*, Moskva 1981, s. 34.

nevyhli i tomuto balastu).³⁾ Išlo o pochopenie metodológie V. I. Lenina, poznanie metód, foriem, ciest jeho prístupu k riešeniu národnostnej otázky, vrátane konkrétnych foriem národnoštátnej výstavby, ako návodu k poznaniu a konaniu, ktorý môžeme použiť i v iných etapách vývoja spoločnosti.⁴⁾

Pre KSSZ bol bezpodmienečný len kurz na internacionálnu jednotu pracujúcich všetkých národov na čele s robotníckou triedou. V. I. Lenin upozorňoval a vystríhal, že nič tak nezdrúže, nesťažuje rozvoj a upevnenie proletárskej triednej solidarity, ako nacionálna nespravodlivosť a narušenie rovnosti.⁵⁾ Pevné spojenectvo a jednota národnooslobodzovacieho hnutia a socialistickej revolúcie v Rusku, ktoré vytvorila a upevnila Leninova strana viedlo k rozbitiu okov sociálneho a nacionálneho útlaku. Ignorovanie tohto faktu, odmietanie triednej podstaty národnostnej otázky, to je deformovaná gnozeologická základňa buržoázných a revizionistických falzifikácií politiky KSSZ, koncepcii o tzv. konjunkturálnom prístupe boľševickej strany k národnostnému hnutiu, ako k niečomu čo treba využiť a nie riešiť.⁶⁾

Sformulovanie leninského princípu historizmu do týchto metodologických postupov, pevné spojenie KSSZ s ľudom, ktoré zabezpečovalo plnenie jej po-

³⁾ E. Vlček pre toto negatívum relativizoval význam tejto diskusie. Poukázal pritom na to, že V. I. Lenin už v r. 1903 v článku *Národnostná otázka v našom programe* písal, že sociálna demokracia môže ... „vo výnimočných prípadoch klásť a aktívne podporovať požiadavky smerujúce k nahradeniu úplnej politickej jednoty štátu, voľnejšou jednotou federatívnou“.

E. V l ě k, *Vznik ZSSR, Praha 1976, s. 17.*

Nie je to však nedôslednosť, ani rozpor v Leninových názoroch. Je to konkrétny prejav jeho metodologického prístupu, princípu historizmu: „Celý duch marxizmu, celý jeho systém si vyžaduje, aby sa každá téza skúmala len a) historicky, b) len v súvislosti s inými, c) len v súvislosti s konkrétnymi historickými skúsenosťami.“ V. I. L e n i n, *Spisy*, zv. 35, (1. slov. vyd.) s. 212. V citovanom článku z roku 1903 V. I. Lenin výslovne hovorí o výnimočných prípadoch. Na jar 1917 sa situácia, ktorú v roku 1903 považoval za výnimočnú, stala realitou.

⁴⁾ Jej aplikáciu možno vidieť i pri riešení otázky ďalšieho zdokonaľovania foriem národnej štátnosti v ZSSR v súčasnosti, ako ju sformulovali M. I. Kuličenko, a E. V. Tadevosjan: ... „voľba príslušnej formy národnej štátnosti v ZSSR je podmienená konkrétnymi úlohami výstavby rozvinutého socializmu a jeho prerastania do komunizmu, možnosťami toho alebo iného národa. Forma zvolená demokratickou cestou musí zodpovedať záujmom rozvoja každého národa, jej vzťahom s bratskými národmi, úlohám a požiadavkám mnohonárodného sovietskeho ľudu. Prechod k druhej forme štátnosti je možný len vtedy, keď sa príslušná forma vyčerpala.“

NACIONALNAJA POLITIKA KPSS, Moskva 1981, s. 158.

⁵⁾ V. I. L e n i n, *Poln. sobr. soč.*, T. 45, s. 211—2.

⁶⁾ Požiadavku práva národov na sebaurčenie až do štátneho oddelenia nazývajú „psychologickou zbraňou“, „trójskym koňom“, ktorý bol využitý pre boj s cárizmom a pre zabezpečenie panstva ruského proletariátu v novej socialistickej spoločnosti a ktorá bola akoby odhodanou potom ako boľševici dosiahli cieľ.

R. Conquest sformuloval lživú tézu, že V. I. Lenin údajne nástojil na nevyhnutnosti obetovať nacionálne záujmy pre revolučné ciele strany R. CONQUEST R., *The Nation Killers*, New York, 1970.

Bibliografiu — kritika buržoázných falzifikácií nacionálnej politiky KSSZ, porovnaj podrobnejšie, in NACIONALNAJA POLITIKA KPSS, Moskva 1981, s. 208—255.

znávacej funkcie, v podobe vstupných informácií a jej riadiaca činnosť, zŕadujúca živelnú, tvorivú aktivitu revolučných mas s organizačnou cieľavedomosťou strany, to viedlo v konečnom dôsledku k nájdeniu optimálneho výstupu, riešenia a stanovenia formy štátneho zriadenia krajiny Sovietskov.

Ako dôkaz použitia princípu historizmu a dialektickej metódy pri riešení otázok národnoštátnej výstavby po VOSR možno uviesť zmenu konkrétneho plánu národnoštátneho zriadenia Sovietskeho Ruska, ktorá sa uskutočnila po februárovej buržoázno-demokratickej revolúcii. Prvý program strany z roku 1903 vytýčil úlohu vytvorenia centralizovaného štátu na základe sebaurčenia a oblastnej, teritoriálnej autonómie, pre tie národy, ktoré sa rozhodnú zostať v jednotnom štáte. V období po februárovej revolúcii došlo k prehodnoteniu konkrétneho plánu národnoštátnej výstavby (apríl—máj 1917) a V. I. Lenin vytýčil potom i v reči na I. Všeruskom zjazde sovietskych (9.—22. júna 1917, ideu: „NECH RUSKO JE ZVÄZOM SLOBODNÝCH REPUBLÍK“⁷⁾). Teda hovoril o možnosti vzniku zväzového čiže federatívneho štátu národov Ruska a zdôraznil možnosť, aby národy vytvorili jednotlivé republiky.⁸⁾

Diskusia o presnom termíne kedy došlo k zmene plánu národnoštátnej výstavby budúceho socialistického Ruska, nemala a nemá úzko historizujúci význam, nebola a nie je scholastická. Súvisí bezprostredne s jadrom problému: prečo došlo k prechodu KSSZ k výstavbe mnohonárodnostného štátu na základe socialistickej federácie. Nie zriedka sa tu uvádza, ako príčina údajný faktický rozpad jednotného centralizovaného Ruska, vznik miestnych národných vlád, partikularizmus. V roku 1924 z úplne iných dôvodov, J. V. Stalin, označil rozpad krajiny za hlavnú príčinu prehodnotenia názorov strany na federáciu.⁹⁾ M. I. Kuličenko s týmito názormi polemizuje. Tvrdí, že „ak by tu rozpad skutočne bol, tak by bolo treba konštatovať, že majú úspech separatistické plány buržoázno-nacionalistickej kontrarevolúcie. Podstata je jednako v tom, že do Októbrovej revolúcie, okrem Poľska a Fínska sa tendencia k oddeleniu prejavila u časti buržoázie len niektorých národnostných okrajov (Krym, Dagestan, Azerbajdžan, Moldavsko). V á ě š í n o u však nacionalistická buržoázia vystupovala proti oddeleniu. Zodpovedalo to jej ekonomickým a politickým záujmom, pretože tak mohla spoločne s ruskou buržoáziou a statkármi bojovať proti socialistickej revolúcii. Ale prehodnotenie názorov V. I. Lenina a strany v otázke plánu národnoštátnej výstavby vo forme federácie, sa začalo už na jar 1917, t. j. dlho pred víťazstvom Októbra. Znamená to, že uznanie federácie za prípustnú formu mnohonárodnostného štátu na území bývalej Ruskej ríše, vôbec nemohlo byť dôsledkom nejakého „rozpadu“ Ruska, „separatizmu“ periférie.“¹⁰⁾

⁷⁾ V. I. L e n i n, *Spisy* zv. 25, Bratislava 1955, s. 29.

⁸⁾ „To znamená nebáť sa jednotlivých republik. Z hľadiska robotníkov a roľníkov to nie je strašné.“ Tamtiež s. 29.

⁹⁾ S t a l i n J. V., *Sočinenija*, T. 5, s. 30—31.

¹⁰⁾ K u l i č e n k o M. I., *Nacionalnyje otnošenija v SSSR i tendenciji ich razvitiija*, Moskva 1977, s. 198—9.

V. I. Lenin nesporne zhodnotil i tendencie k separatizmu, tendenciu k oddeleniu, ktorá sa prejavila u menšej časti neruskej buržoázie. Na VII. (aprílovej) všeruskej konferencii SDRS(b)R podčiarkol: „Želáme si bratský zväzok všetkých národov. Ak bude existovať Ukrajinská republika a Ruská republika, budú medzi nimi pevnejšie zväzky, viacej dôvery. Keď Ukrajinci uvidia, že máme republiku soviетov, neodtrhnú sa.“¹¹⁾ Ideu vytvorenia zväzu slobodných republik národov Ruska sformuloval V. I. Lenin komplexne-systémovo; diktatúra proletariátu ako jej sociálno-politická podstata, sovietska republika ako jej vládna forma. V tejto systémovo-komplexnej podobe sa stala idea vytvorenia zväzku slobodných republik národov Ruska činiteľom, ktorý korešpondoval s objektívnou zákonitosťou vývoja národov; dosiahnuť národnú štátnosť vo zväzku so sovietskou národnou štátnosťou pracujúcich iných národov Ruska.

Príčiny, okolnosti, ktoré podmienili zmenu konkrétneho plánu národno-štátnej výstavby Ruska, vyplývali zo zásadných zmien historických podmienok uvedených dvoch rozhodujúcich kritérií, ktoré determinovali optimálnosť konkrétnej formy štátneho zriadenia.

- a) Krajina sa nachádzala na prahu socialistickej revolúcie, ktorá nevyhnutne musela zachvátiť ako centrum tak i národnostné okrajové územia;
- b) národno-osloboditeľské hnutie dosiahlo takú vysokú úroveň zrelosti a rozmachu, že na program dňa sa vyzdvihla už ako bezprostredná úloha, ako najbližšia perspektíva — aby si národy vytvorili svoju vlastnú sovietskú národnú štátnosť.

Oba tieto faktory boli nerozlučne spojené medzi sebou a hoci rozhodujúcim bol prvý, vzájomne sa dopĺňali, podmieňujúc tým samotným nevyhnutnosť nového prístupu k národnoštátnej výstavbe krajiny.¹¹⁾

Pritom je dôležité tiež podčiarknuť, že zmena konkrétneho plánu národno-štátnej výstavby sovietskeho Ruska nespočívala v jednoduchom zamietnutí jej prvotnej podoby, oblastnej, teritoriálnej autonómie, ale v jej dialektickom prekonaní, ktoré v novej kvalite, zrušilo a pritom zachovalo progresívne prvky z predchádzajúceho programu. Nedošlo tu k absolutizácii jednej štátnej formy realizácie práva národov na sebaurčenie a k absolutizácii jednej formy vzájomných vzťahov národnoštátnych útvarov. To by nezodpovedalo dialektickej metóde, princípu historizmu. Pre mimoriadnu rôznorodosť podmienok a úrovné rozvoja národov obývajúcich Rusko nebolo možné trvať len na jednej forme ich štátoprávnych vzťahov s centrom. V súlade s tým V. I. Lenin urobil záver o dvoch typoch federácie: federácie založenej na autonómii a federácii suverénnych sovietskych republik.¹²⁾

¹¹⁾ V. I. L e n i n, *Spisy*, zv. 24, Bratislava 1955, s. 273.

^{11a)} dielo cit. v pozn. č. 10, s. 199.

¹²⁾ V. I. L e n i n, *Poln. sobr. soč.*, T. 41, s. 164.

II. Formy realizácie idey zväzu slobodných republík národov ruska

Dalším dôkazom, že strana ani V. I. Lenin pri riešení národnostnej otázky dopredu nedekrétovali ani neabsolutizovali nejakú formu štátneho zriadenia, že dôsledne uplatňovali svoju metódu dialekticko-materialistickú a historický prístup je i vývoj uskutočnenia a konkretizácie štátoprávnej formy — idey „Zväzu slobodných republík národov Ruska“.

Jasný bol hlavný smer rozvoja štátnych vzťahov — sovietsky mnohonárodnostný štát sa tvoril ako zväzový. Jednako konkrétne štátne formy ešte neboli jasne vyrysované. V jednotlivých etapách upevňovania socialistickej revolúcie mala táto idea tieto podoby — RSFSR; tzv. zmluvná federácia a ZSSR.

1. V štátoprávnej forme vyjadrenia idey zväzu slobodných republík národov Ruska v podobe *RUSKEJ SOCIALISTICKEJ FEDERATÍVNEJ SOVIET-SKEJ REPUBLIKY* — ustanovenej prijatím Deklarácie práv pracujúceho a vykorisťovaného ľudu v januári 1918 bolo zrejmé, že

- a) RSFSR mala teritoriálne zahrnúť celú krajinu soviетov;
- b) RSFSR je federáciou sovietskych národných republík (odst. 2, I. časť Deklarácie...). Pritom sa určili len základné zásady federácie sovietskych republík a robotníci a roľníci každého národa, mali prijať na svojom vlastnom plnomocnom sovietskom zjazde samostatné rozhodnutie, ktoré by vyjasnilo otázku právnej povahy RSFSR a otázku subjektov tejto federácie.¹³⁾
- c) subjektmi federácie budú útvary vytvorené v súlade s princípom národno-teritoriálnej výstavby štátneho zriadenia;
- d) dalo sa predpokladať, že vzhľadom na rôzny stupeň politického, sociálno-ekonomického a kultúrneho rozvoja, geografické a demografické faktory, nebude existovať len jedna forma národnoštátnych útvarov a že budú potom odlišné aj formy vzájomných vzťahov týchto útvarov.

Život, vývoj revolúcie, najmä medzinárodný faktor, Brest-litovský mier a v ňom výslovne zakotvená požiadavka cisárskeho Nemecka uznať nezávislosť Ukrajiny, ďalej okupácia a zvrhnutie sovietskej moci v národnostných oblastiach vnútornou i vonkajšou kontrarevolúciou viedli k tomu, že RSFSR sa obmedzila teritoriálne na Veľkorusko a tým na riešenie otázok štátoprávnych vzťahov ruského národa s celou radou menších národov a že formou sebaurčenia týchto národov v súlade s čl. 11 Ústavy RSFSR boli autonómne oblastné zväzy (oblasti, ktoré sa vyznačovali osobitným spôsobom života a národnostným zložením), ktoré vstupovali podľa zásad federácie do RSFSR. Subjektom RSFSR sa tak stali — autonómne oblastné zväzy — s tým, že pre budúcnosť tým neboli vyčerpané všetky možné formy autonómie.

Po postupnom, niekoľkonásobnom opätovnom oslobodení národov okrajových

¹³⁾ Porovnaj DEKRETY SOVETSKOJ VLASTI, T. I., Moskva 1957, s. 343.

území Ruska, sa už tieto národy nevrátili k štátoprávnej forme vyjadrenia idey Zväzu slobodných republík národov Ruska v podobe RSFSR. Rozhodujúcim činiteľom, ktorý spôsobil túto zmenu, bol vývoj konkrétne-historických podmienok tých dvoch kritérií, podľa ktorých V. I. Lenin a KSSZ určovali konkrétnu formu štátneho zriadenia.

Život skoro dokázal platnosť dvoch zákonitostí:

- a) že sovietska moc sa v národných okrajových oblastiach mohla upevniť len ako národná štátnosť robotníckych a roľníckych mäs, a len v boji s tam vznikajúcou buržoáznou národnou štátnosťou;
- b) národná sovietska štátnosť robotníckych a roľníckych mäs sa mohla zachovať upevniť, len pri jej opretí o národnú štátnosť ruského proletariátu.

Dvojjedíný proces, nacionálny rozvoj vyúsťujúci do konštituovania národných štátností a internacionálna tendencia k zjednocovaniu národnoštátnych útvarov — viedol k metamorfóze, od etapy, ktorá sa prejavila v tendencii, *byť federatívnou súčasťou RSFSR*, ku kvalitatívne novej, *byť federalizujúcou jednotkou spolu s RSFSR* (ktorá teraz od polovice r. 1918, zjednocovala len národy Veľkoruska).^{13a)}

Novou formou prejavu, štátoprávneho vyjadrenia idey, Zväzu slobodných republík národov Ruska sa stala **ZMLUVNÁ FEDERÁCIA**. Jej obsah sa vyvíjal cez vojensko-politický, hospodársky a diplomatický zväzok.

Základnými protirečeniami zmluvnej federácie bolo, že

- a) zmluvná federácia sa zakladala len na dvojstranných zväzových zmluvách, ktorých jednou stranou vždy bola RSFSR, druhou oddelene jedna nezávislá sovietska republika. Vzťahy medzi nezávislými neruskými sovietskymi republikami nemali takúto zmluvnoprávnu základňu. Spájali sa medzi sebou menovite cez RSFSR, ktorá stála akoby v „centre“ federácie. Vzťahy „zmluvnej federácie“ neboli teda zakotvené vo federatívnych konštitučných aktoch, chýbala spoločná federatívna zmluva, ktorej signatármi by boli všetky sovietske republiky.
- b) Zmluvná federácia nepriniesla však vytvorenie nového štátneho útvaru — federatívneho štátu. „Podstata a svojráznosť zmluvnej federácie do vytvorenia ZSSR spočívala v tom, že odrážala menovite existenciu procesu ustanovenia zväzového štátu a nie fakt vytvorenia takéhoto štátu.“¹⁴⁾
- c) Na základe zväzových zmlúv boli vytvorené len federálne orgány štátnej správy (v podobe zjednotených ľudových komisariátov), ktoré patrili do RLK RSFSR. Formálne však neexistovali spoločné federálne orgány štátnej moci. Zákonodárne orgány RSFSR však začali fakticky vystupovať v dvoch podobách: ako orgány jednej z republík (RSFSR) i ako celofede-

^{13a)} V. č e k E., *Vznik ZSSR*, Praha 1976, s. 53—6.

¹⁴⁾ K u l i č e n k o M. I., *Nacionalnyje otnošenija v SSSR i tendenciji ich razvitiija*, Moskva 1972, s. 216.

rálne orgány. Ich federatívny charakter sa podčiarkol tým, že do nich vstúpili delegáti nielen RSFSR, ale i delegáti zo všetkých sovietskych republík.

- d) Zmluvná federácia v tejto inštitucionálnej podobe, mala asymetrický charakter. To, že funkciu federatívnych orgánov moci vykonávali orgány RSFSR, jednej z rovnoprávných sovietskych republík — členov federácie, objektívne stavalo sovietske republiky do nerovného postavenia. V takýchto podmienkach sám proces rozvoja federácie nevyhnutne smeroval na stranu „autonomizácie“, každé zosilnenie úlohy a rozšírenie kompetencie Všeruského ústredného výkonného výboru (VÚVV) a RLK RSFSR, korešpondujúco viedlo k obmedzeniu kompetencie ÚVV a vlád druhých sovietskych republík, ich podriadeniu VÚVV a RLK RSFSR.¹⁵⁾

Jednako zmluvy, ktoré poskytli najvyšším orgánom štátnej moci RSFSR právo kontroly nad činnosťou zjednotených ľudových komisariátov, vôbec nepredvídali podriadenia republikových najvyšších zastupiteľských orgánov moci (zjazdov Sovietov a ÚVV) a vlád, všeruskému zjazdu Sovietov, VÚVV a RLK RSFSR. Naopak dohovory, podčiarkovali ich rovnoprávnosť a predvídali riešenie všetkých vznikajúcich konkrétnych otázok štátneho života cestou dohôd medzi ÚVV zainteresovaných republík.

- e) Zákony, ktoré mali význam pre celú federáciu, spravidla vydávali orgány štátnej moci RSFSR. Ale, nakoľko zmluvy im neposkytovali právo zákonodárnej pôsobnosti na celom území zmluvnej federácie, orgány štátnej moci druhých sovietskych republík, buď potvrdzovali účinnosť zákonov RSFSR na svojom teritóriu, alebo na ich základe vydávali svoje zákony. Uvedený proces sa volal registráciou zákonov.

V rokoch 1921—2 sa vyvinula prax, že „registrácia“ bola záväzná len v oblasti činnosti zjednotených ľudových komisariátov. Teda federálna zákonodárna pôsobnosť orgánov RSFSR sa stotožnila so sférou zjednotených oblastí štátnej správy. Mimo tejto oblasti pôsobnosti zjednotených ľudových komisariátov, „registrácia“ nebola záväzná, t. j. najvyššie orgány štátnej moci republík, podľa svojej úvahy riešili otázku o tom, či na svojom území zavedú alebo nie, dekréty RSFSR.

V tomto prípade „zmluvná federácia“ obsahovala jeden z určujúcich rysov konfederácie — t. j. uznesenia spoločných najvyšších orgánov štátnej moci zväzu sovietskych nezávislých republík, boli záväznými vnútri jednotlivých republík, len ak boli vyhlásené ako vnútroštátny akt.

V súvislosti s týmito protirečeniami prebiehala v sovietskej literatúre a doteraz nie je uzvretá diskusia o charaktere resp. forme štátnych vzťahov sovietskych republík do vzniku ZSSR.

Zhrňujúc výsledky tejto diskusie možno povedať, že pokusy nazývať tieto

¹⁵⁾ Kuricyn V. V., *Perechod k Nepu i revoljucionnaja zakonnosť*, s. 156.

vzťahy konfederáciou, „resp. konfederatívnymi“¹⁶⁾ alebo dokonca medzinárodnoprávnymi¹⁷⁾, neboli uznané za udržateľné, pretože sú v rozpore s faktickými vzťahmi. Vychádzajú len z formálnoprávnej analýzy zväzových zmlúv. K týmto záverom bolo možné dôjsť len vtedy, ak sa nezohľadnila existencia a autorita jednotného politického centra pre celú federáciu sovietskych republík a tým bol Ústredný výbor KSR(b) a prísne centralizovaná jednota po straníckej linke.¹⁸⁾ V. I. Lenin hovoril 3. novembra 1920: „... musíme vedieť a chápať, že právna a faktická ústava sovietskej republiky (tu má na mysli celú krajinu sovietskych — poznámka J. B.), je vybudovaná na tom, že strana všetko vykonáva, menuje a buduje na základe jednotného princípu...“¹⁹⁾

Závery o konfederatívnom či medzinárodnoprávnom charaktere vzájomných vzťahov sú neudržateľné pri komplexnej analýze právnych a faktických vzťahov nezávislých sovietskych republík. Vytvorila sa jednotná armáda, jednotné bolo riadenie dopravy, spojov, priemyslu, zahraničný obchod, vytvárala sa jednotná peňažná sústava a rozpočet, v rokoch 1921—2 sa definitívne sformoval inštitút rovnosti práv a povinností občanov všetkých sovietskych republík, vytvorila sa i určitá jednota zväzového územia, najvyššie orgány štátnej moci a správy RSFSR vystupovali súčasne aj ako najvyššie federálne zákonodárne a výkonné orgány.

Diskusia dospela k záveru, že hodnotenie vzájomných vzťahov suverénnych sovietskych republík do vytvorenia ZSSR, len ako federálnych (s určitým stupňom nedoformovanosti), alebo len ako konfederatívnych, je príliš zjednodušené.²⁰⁾ D. L. Zlatopoľskij a A. I. Lepeškin vystúpili i proti v literatúre všeobecne prijatému názoru o existencii zmluvnej federácie sovietskych republík do vytvorenia ZSSR.²¹⁾

V. M. Kuricyn v roku 1972 ocenil, že sa v literatúre posledných rokov všeobecne prijal „správny pohľad na rozvoj vzájomných vzťahov ako na proces ustanovenia sovietskej federácie, ktorý sa zavŕšil vytvorením ZSSR.“²²⁾

Pri podrobnejšej analýze však upresnil, že do federálnych prenikli prvky konfederalizmu (napr. registrácia zákonodarstva) a dokonca i prvky medziná-

¹⁶⁾ Lepeškin A. I., A. I. Kim, N. G. Mišin, P. I. Romanov, *Kurs sovetskogo gosudarstvennogo prava*, T. II., Moskva 1962, s. 56.

¹⁷⁾ Korovin E. A., „Nekotoryje osnovnyje voprosy sovremennoj teorii meždunarodnogo prava“, *Sovjetskoje gosudarstvo i pravo*, 1954, No. 6.

¹⁸⁾ Kuricyn V. M., dielo cit. v pozn. s. 148.

¹⁹⁾ V. I. Lenin, *Poln. sobr. soč.*, T. 41, s. 403.

²⁰⁾ Kuličenko M. L., dielo cit. v pozn. č. 14, s. 217.

²¹⁾ Zlatopoľskij D. L., *Osnovnyje problemy sovetskogo federalizma*, Moskva 1963, s. 16, A. I. Lepeškin, „Nekotoryje voprosy leninskoj teorii sovetskoj federacii v svete novej Programy KPSS“, in *Sovjetskoje gosudarstvo i pravo*, 1963, No. 5, s. 64—5.

²²⁾ Kuricyn V. M., dielo cit. v pozn. 15, s. 147.

rodnoprávne) sovietske republiky si vymieňali plnomocných zástupcov; to však bola len čisto vonkajšia podoba s medzinárodnoprávnymi vzťahmi.²³⁾

M. I. Kuličenko obhajuje kvalifikáciu vzájomných vzťahov sovietskych republik do vytvorenia ZSSR ako „zmluvnú federáciu“.²⁴⁾ Súčasne zohľadnil evolúciu zmluvnej federácie do vzniku ZSSR. Rozlišuje v nej tri obdobia. Od konca roku 1918 do leta 1919 — kedy vzájomné vzťahy suverénnych sovietskych republik spájali v sebe prvky aj federácie aj konfederácie. Po prijatí dekrétu VÚVV z 1. júna 1919 o zjednotení suverénnych republik sa do popredia vyzdvihuje federatívna forma ich vzájomných vzťahov, avšak v dôsledku situácie v lete 1919, prvky konfederácie v ich vzájomných vzťahoch sa ešte zachovali. Od konca roku 1919 a počas celého roku 1920 sa prevládanie federatívnej formy vzájomných vzťahov RSFSR, USSR a BSSR úplne vyjasnilo. Na základe toho M. I. Kuličenko zovšeobecnil: „V skutočnosti dialektika vzájomných vzťahov suverénnych sovietskych republik v pocese ustanovenia nášho, z hľadiska svojho typu nového sovietskeho mnohonárodnostného štátu bola taká, že v nich v závislosti od situácie a nahromadených skúseností sa v tejto alebo inej miere spájali obe formy vzájomných vzťahov aj federatívne aj konfederatívne. Ale prvá v podobe základu a magistrálneho smeru rozvoja a druhá len v podobe prvkov, tvoriacich sa živelne, ako výsledok nesformovanosti vzájomných vzťahov.“²⁵⁾

Nový pohľad do tejto diskusie priniesol V. M. Kuricyn. (Nezohľadnil ho však pri formulovaní zovšeobecnej charakteristiky vzájomných vzťahov sovietskych republik pred vznikom ZSSR.) Asymetrický charakter zmluvnej federácie, skutočnosť, že funkciu federálnych orgánov štátnej moci a správy suplovali orgány RSFSR, viedla k široko rozšírenej tendencii k svojráznej „autonomizácii“ nezávislých sovietskych republik.²⁶⁾ Prejavila sa v tom, že vedúci rezortov a úradov RSFSR nezriedka sa pokúšali vyhnúť sa zložitej procedúre „registrácie“ a zosúladienie zákonných projektov v druhých republikách a jednoducho rozširovali na ich územie normatívne akty RSFSR (napr. dekrét o okamžitej účinnosti finančných dekrétov VÚVV bez registrácie). Nezriedka VÚVV RSFSR v samotnom texte najdôležitejších dekrétov podčiarkoval, že akákoľvek ich zmena v druhých sovietskych republikách je možná len pod kontrolou a s potvrdením Prezídia VÚVV RSFSR. V týchto prípadoch sa zmluvné republiky fakticky postavili na roveň autonómnym.²⁷⁾

Ak sa teda pokúsim zhrnúť vyššie uvedené možno povedať, že vzájomné vzťahy medzi suverénnymi sovietskymi republikami do vzniku ZSSR možno charakterizovať ako zmluvnú federáciu, chápanú však nie ako štátoprávny stav

²³⁾ *Istorija sovetskogo gosudarstva i prava*, T. II., Moskva 1968, s. 104.

²⁴⁾ Kuličenko M. I., dielo cit. v pozn. č. 14, tamtiež.

²⁵⁾ Tamtiež, s. 217.

²⁶⁾ Kuricyn V. M., *Perechod k Nepu i revoljucionnaja zakonnosť*, Moskva 1972, s. 154.

²⁷⁾ Tamtiež, s. 155.

existujúcej federácie, ale ako štátoprávny proces formovania a ustanovenia sovietskej federácie. Dialektika tohto procesu bola jednotou protirečení, jednotou prvkov konfederatívnych, federatívnych a autonómnych štátnych foriem, ktoré boli obsiahnuté vo vyvíjajúcej sa forme ich vzájomných vzťahov. Ich dynamika bola taká, že v prvom období (od konca 1918 do polovice 1919 roku) spájali v sebe prvky aj konfederatívnych aj federatívnych štátnych foriem. Postupným rozvojom obsahu ich spolupráce sa upevňovali a postupne rozvíjali prvky federatívne a ustupovali prvky konfederatívne. Súčasne s tým sa objavila tendencia k vytváraniu a posilňovaniu prvkov autonómnych. Hlavnou tendenciou evolúcie zmluvnej federácie sovietskych republík pred vznikom ZSSR bola tendencia rozvoja federatívnych prvkov ich štátnej formy. Konfederatívne a autonómne elementy ich vzájomných vzťahov vznikali viacmenej živelne, ako výsledok nedoformovanosti ich vzájomných vzťahov, neúplnej reglementácie. Ťažisko konfederatívnych prvkov bolo stále viacej záležitosťou minulosti (v období pred vojensko-politickým zväzkom) zmluvnej federácie. Sociálno-politický základ týchto prvkov a tendencie bol vo federalizujúcich, zmluvných sovietskych republikách a boli ďalej v rozpore s objektívnou požiadavkou upevnenia demokratického centralizmu vo výstavbe sovietskej federácie. Prvky a tendencie „autonomizácie“ boli súčasné (mali ťažisko) v podmienkach hospodárskeho zväzku, boli silne rozšírené medzi vedúcimi činiteľmi rezortov, štátneho aparátu RSFSR, ktorý fakticky suploval úlohy federálnych najvyšších orgánov. Autonómia odrážala treba však zdôrazniť, že v neprimeranej podobe, požiadavku upevnenia demokratického centralizmu.

Z týchto faktorov vyplývali sociálne (a keď zohľadníme i ideologické dedičstvo veľmocenského šovinizmu) i gnozeologické determinanty projektu „autonomizácie“ nezávislých sovietskych republík, ktorý prijala komisia Organizačného byra ÚV KSR(b) na čele s J. V. Stalinom.

III. Ustanovenie zväzu sovietskych socialistických republík

Návrhy na riešenie protirečení zmluvnej federácie boli početné. Predložil sa i návrh, ktorý nesmeroval k riešeniu týchto protirečení, ale k ich konzervovaniu; bol to návrh na ponechanie zmluvnej federácie.²⁸⁾ Objavili sa i návrhy ktoré úplne ignorovali národnostný moment v štátnej výstavbe; návrh na zlikvidovanie federácie vôbec a na zjednotenie všetkých republík do jednotnej, unitárnej Ruskej republiky.²⁹⁾ Vypracovaný bol i návrh, ktorý nerešpektoval

²⁸⁾ Tak ÚV KS Bieloruska, por. in V. I. LENIN I KPSS O SOVETSKOM MNOGONACIONALNOM GOSUDARSTVE, Moskva 1981, s. 85 v poznámke.

²⁹⁾ *Istorija sovetskogo gosudarstva i prava*, T. II., Moskva 1968, s. 107—108.

diferencovaný stupeň rozvoja národnoemancipačného pohybu, návrh na zjednotenie všetkých republík, vrátane autonómnych na princípe zväzových suverénnych republík, po predchádzajúcom rozpustení RSFSR.³⁰⁾

Návrhy, ktoré možno povedať organicky vychádzali z nazhromaždených protirečení zmluvnej federácie a usilovali o prevládnutie jedného prvku a zatlačenie ďalších boli tri:

1. Návrh na vytvorenie KONFEDERÁCIE. Predložili ho stúpenci nacionálno úchylkárskej skupiny Rakovského, na zasadaní Komunistickej frakcie X. Všeruského zjazdu Sovietov, 26. decembra 1922.³¹⁾ Bol to návrh, ktorý bol v rozpore s objektívnymi zákonitosťami rozvoja mnohonárodnostného sovietskeho socialistického štátu, požiadavka včerajška, ktorá nemohla vytvoriť adekvátne štátoprávne predpoklady pre zvládnutie gigantických úloh budovania základov socializmu. Navyše projekt, ktorý bol podaný v mene Ukrajiny, Rakovský zaslal bez vedomia Politbyra ÚV KS(b)U.

2. Podstatne závažnejšiu formu i význam mal projekt AUTONOMIZÁCIE. Absolutizoval a univerzalizoval jeden prvok vzájomných vzťahov z obdobia zmluvnej federácie. Bol v rozpore s princípmi rovnosti a dobrovoľnosti vo vzájomných vzťahoch, zosilnil by pozície ruského veľmocenského šovinizmu a miestneho buržoázneho nacionalizmu, čo by potenciálne znamenalo, resp. by viedlo k ohrozeniu jednoty pracujúcich rôznych národov.

3. Ako najúčelnejší, vyvierajúci priamo a prirodzene z vývoja štátnych vzťahov sovietskych národných republík, dialekticky ich prekonávajúci bol PROJEKT V. I. LENINA, projekt VZNIKU ZSSR. Zodpovedal dosiahnutému stupňu rozvoja národnooslobodzovacieho hnutia, bol v súlade s dosiahnutým stupňom vývoja dvoch tendencií vývoja národov za socializmu; tendencie k ich národnému rozvoju a rozkvetu, vrátane sformovania a rozvoja ich národnej štátnosti a tendencie k ich vzájomnému zblíženiu. Leninský projekt vytvorenia ZSSR tiež viedol k upevneniu výdobytkov revolúcie, princípov jej národnostnej politiky; rovnoprávnosti, dobrovoľnosti, koexistencie suverenity zväzovej a republikovej, demokratického centralizmu a internacionalizmu, ktoré nadobudli kvalitatívne nový charakter. Otvorili sa nové možnosti pre využitie zväzového štátu ako hlavného nástroja výstavby novej spoločnosti. Otváral aj nové možnosti posilnenia vedúcej úlohy strany v rozvoji sovietskeho mnohonárodnostného štátu, uvoľňoval tvorivú aktivitu mas. Leninský projekt vytvorenia ZSSR predstavoval súčasne optimálnu formu štátoprávneho vyjadrenia idey vytvorenia zväzu slobodných republík národov Ruska.

Projekt vytvorenia ZSSR, inštitucionálne dialekticky prekonával existujúce protirečenia tzv. zmluvnej federácie.

1. ZSSR sa konštituoval na základe federálnej zmluvy, ktorej signatármi

³⁰⁾ Tamtiež, s. 107.

³¹⁾ Tamtiež, s. 120.

boli všetky národné suverénne sovietske socialistické republiky. Nezjednocovali sa spolu prostredníctvom RSFSR, ako centra, ale spolu s RSFSR sa zjednotili „do zväzu sovietskych republík Európy a Ázie“.³²⁾

2. Ustanovením ZSSR sa sformoval federatívny štát, sovietske republiky „... vytvorili ešte nové poschodie, federáciu rovnoprávných republík“.³³⁾

3. Ustanovili sa spoločné federálne orgány štátnej moci a správy; „... niečo v podobe vytvorenia VÚVV RSFSR — „Celofederálneho VÚVV Zväzu sovietskych republík Európy Ázie“ a celofederálnych ľudových komisariátov so sídlom v Moskve“.³⁴⁾

4. Presne a principiálne sa vymedzila kompetencia celofederálnych orgánov, ktorá optimálne spájala záujmy národných republík so všezväzovými záujmami.

5. Symetrizovala sa celá inštitucionálna sústava väzových republík vo vzťahu k Zväzu SSR.

6. Začala sa rozpracovávať presne premyslená sústava opatrení a efektívnych garancií zabezpečujúcich suverénne práva národných republík v rámci ZSSR.

Vznik ZSSR je výsledkom rozvoja samotného života, nie je to výmysel, ani taktický ťah KSSZ, ako sa pokúša falzifikovať ustanovenie ZSSR buržoázna sovietskologická.³⁵⁾ KSSZ a V. I. Lenin, pochopili a precítili vôľu a želanie samotných oslobodených národov, našli jej konkrétnu štátnu formu, ktorá bola politickým a praktickým štátoprávnym vyjadrením vôle oslobodených národov. V tom je hlboký demokratizmus, sila a životnosť federatívnych princípov štátneho zriadenia krajiny Sovietov, ktorá sa prejavila, overila a upevnila v ťažkých a zložitých podmienkach budovania socializmu.

V tézach pre II. kongres Kominterny charakterizoval V. I. Lenin historické poslanie federácie, ako „prechodnej formy k úplnej jednote pracujúcich rôznych národov...“ a úlohu „... usilovať o stále tesnejší federatívny zväz...“³⁶⁾ Chápanie národa, ako historickej kategórie, rešpektovanie dvoch základných

³²⁾ V. I. L e n i n, *KPSS o sovietskom mnogonacionalnom gosudarstve*, Moskva 1981, S. 84 — „O vytvorení ZSSR“ List L. B. Kamenevovi pre členov Politbyra ÚV KSR(b).

³³⁾ Tamtiež.

³⁴⁾ Tamtiež.

³⁵⁾ Protagonista súčasnej buržoáznej koncepcie vzniku ZSSR R. Pipes v rozpore so skutočnosťou zobrazuje vznik ZSSR ako taktický ťah ruského centra na prekonanie odporu sovietskych republík, ktoré údajne požadovali nezávislosť od sovietskeho Ruska. Pritom vedome zamlčal že sovietske väzové republiky vystúpili ako iniciátorky prehodnotenia existujúcich vzťahov medzi nimi a že od začiatku sa usilovali nie o oddelenie od RSFSR, ale o ďalšie upevnenie zdokonalenie a rozvoj vzájomných vzťahov o vytvorenie mnohonárodného sovietskeho štátu so spoločnou väzovou ústavou.“

Por. Nacionalnaja politika KPSS, Moskva 1981, s. 213—2.

³⁶⁾ Zborník cit. v pozn. č. 32, s. 68. podobne tiež v II. programe KSSZ, prijatom na VIII. zjazde KSR(b) v r. 1919, Tamtiež, s. 103.

historických tendencií jeho vývoja za socializmu, to je premisa citovaného úsudku o poslaní socialistickej federácie.

Pre dosiahnutie úplnej jednoty pracujúcich rôznych národov, platí ako *conditio sine qua non*, že ju možno dosiahnuť, len v dialektickej jednote rozvoja oboch základných tendencií vývoja národov, t. j. rozkvetu národov, vrátane vytvorenia a zdokonaľovania ich národnej štátnosti a ich zbližovania, rozvíjania ich spoločnej štátnosti. Preferovanie iba jedného z týchto procesov a zanedbávanie druhého, sťažuje, a bráni dosiahnutiu úplnej jednoty pracujúcich rôznych národov, vytvára prekážky na tejto ceste.³⁷⁾

Socialistická federácia, ako to verifikovala prax, je súčasne nevyhnutnou, zákonnou štátoprávnou formou, pre postupný dlhodobý a komplexný *prechod* k úplnej jednote pracujúcich rôznych národov. Vytvára totiž optimálne predpoklady pre realizáciu oboch základných tendencií vývoja národov za socializmu.

Z Ústavy ZSSR z roku 1977 a Ústav zväzových a autonómnych republík vyplýva, že rozvoj sovietskej federácie sa uskutočňuje spájaním troch prvkov; ústavným zakotvením nových práv zväzových republík; zreteľným rozšírením spoločnej zväzovo-republikovej kompetencie; neustálym vzrastaním úlohy zväzového štátu pri zdokonaľovaní socialistických spoločenských vzťahov.³⁸⁾

Posilnenie a upevnenie zväzových prvkov vyplýva predovšetkým z postupujúceho zbližovania národov a národností ZSSR. Ústava ZSSR z roku 1977 vyjadrila túto skutočnosť v samotnej definícii ZSSR, nielen ako zväzového štátu (ako to bolo v predchádzajúcej Ústave) ale, ako „jednotného zväzového mnohonárodnostného štátu“.³⁹⁾ Nové ústavné vymedzenie pojmu ZSSR však neznamená obrat od princípu sebaurčenia, zloženého štátu, k unitárnemu štátu, ako to interpretujú buržoázni soviológovia.⁴⁰⁾ Ústava ZSSR z roku 1977 v skutočnosti spája upevnenie zväzového štátu s ďalším rozvojom národnej štátnosti národov ZSSR. Sovietsky federalizmus sa nenahrádza unitarizmom.

³⁷⁾ Porovnaj k tomu riešenie vzťahu Čechov a Slovákov v podmienkach socialistickej výstavby. „Orientácia na upevnenie spolupráce našich národov a rýchle ekonomické, sociálne a kultúrne povznesenie Slovenska na strane jednej a nedocenenie štátoprávneho usporiadania vzťahov medzi týmito dvoma národmi na strane druhej vyvolali určité napätie v ich vzájomných vzťahoch, ktoré si vynútilo federatívne riešenie otázky národno-štátnej výstavby.“ J. L e n á r t, *Vybrané prejavy a state*, Zväzok I., Bratislava 1980, s. 693. O dialektike nacionálneho a internacionálneho v čs. podmienkach, porovnaj tamtiež, s. 413.

³⁸⁾ SSSR v 70-je gody, Moskva 1981, s. 220.

³⁹⁾ Článok 70 Ústavy — „ZSSR je jednotný zväzový mnohonárodnostný štát, vytvorený na základe zásady socialistického federalizmu v dôsledku slobodného sebaurčenia národov a dobrovoľného zjednotenia rovnoprávných sovietskych socialistických republík.“ Por. SOVĚTSKÉ ÚSTAVY, Praha 1979, s. 237.

⁴⁰⁾ Schröder P., Meisner B., *Verfassungs- und Verwaltungsreformen in der sozialistischen Staaten*, Berlin 1978, s. 74., Cit. podľa Nacionalnaja politika KPSS, Moskva 1981, s. 250.

„Život presviedča“ — píše sa v UZNESENÍ ÚV KSSZ k 60. výročiu vytvorenia ZSSR“ — „že Zväz sovietskych socialistických republik — to je dynamická a efektívna forma štátneho zjednotenia sovietskych národov a národností s ktorou sa počíta pre celé historické obdobie postupného prerastania socialistickej štátnosti do komunistickej spoločenskej samosprávy.“⁴¹⁾

⁴¹⁾ Pravda, orgán CK KPSS, 21. 2. 1982, s. 1.

К вопросу формирования советской федерации и образования СССР

Иосиф Беня

Резюме

Основные составные части ленинского принципа историзма в области государственного устройства состоялись в последовательной охране прав народов на самоопределение, виды которой в плане национальной структуры России нашли оптимальное решение в том, чтобы в конкретных исторических условиях соответствующая форма (федерация, автономия) соответствовала двум критериям; историческим условиям конкретной нации и задачам революционной борьбы.

Весной 1917 г. изменились факторы, обуславливающие выбор конкретной формы государственного устройства. Вследствие этого В. И. Ленин выдвинул идею **ОБРАЗОВАНИЯ СОЮЗА СВОБОДНЫХ РЕСПУБЛИК НАРОДОВ РОССИИ**. В отдельных этапах укрепления социалистической революции имела данная идея следующие формы: РСФСР, договорная федерация и СССР.

Автор сосредоточил свое внимание прежде всего на оценку взаимных отношений суверенных советских республик до образования СССР. Он такого мнения, что данные отношения можно характеризовать как договорную федерацию, которую можно понимать как государственно-правовой процесс установления федерации. Динамика данного процесса заключалась в диалектическом единстве конфедеративных, федеративных и автономных элементов. Главной тенденцией эволюции договорной федерации была тенденция развития федеративных элементов их государственной формы.

Автор вкратце характеризует шесть, представленных на решение предложений государственно-правовых отношений советских республик; оставить договорную федерацию, объединить все национально-государственные формации в унитарную Русскую республику; объединить все национально-государственные формации, включая и автономные, на принципе союзных, суверенных республик после того как РСФСР был бы распущен; конфедеративный проект, концепцию автономизации и проект В. И. Ленини — образование СССР, который оптимально выражал идею свободных республик народов России.

Социалистическая федерация является переходной формой к полному единству трудящихся разных народов. Однако в настоящее время она является необходимой государственно-правовой формой при постепенном, длительном и комплексном переходе к полному единству народов. Конституция СССР с 1977 г. соединяет укрепление союзного государства с дальнейшим развитием национальной государственности народов СССР. Она

доказывает, что Союз ССР является динамической и эффективной формой государственного объединения советских народов и наций и с ней считается на весь исторический период постепенного перерастания социалистической государственности до коммунистического общественного самоуправления.